

**UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE” SUCEAVA
FACULTATEA DE LITERE ȘI ȘTIINȚE ALE
COMUNICĂRII**

**DOMENIUL FUNDAMENTAL: ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL DE DOCTORAT: FILOLOGIE**

TEZĂ DE DOCTORAT

**Manipularea prin cuvânt: trăsăturile
discursului politizat în perioada
regimului comunist**

- Rezumat -

**CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
Prof. univ. dr. Rodica Nagy**

**DOCTORAND:
Livia Seiciuc (Feidaros)**

SUCEAVA, 2017

Cuprins

CONSIDERAȚII PRELIMINARE

0.1. Repere în istoricul cercetărilor discursului totalitar românesc din perioada regimului comunist	7
0.2. Obiective, direcții metodologice și selectarea corpusului în cercetarea discursului politic și politizat din perioada comunismului românesc	14
0.3. Structura lucrării	18

PARTEA I:

Persuasiune și manipulare versus constrângere, educare și reeducare în

regimul comunist românesc	21
I.1. Relația manipulare – persuasiune	22
I.2. Relația manipulare – influențare	27
I.3. Propaganda – modalități de aplicare și efecte la nivel social	30
I.4. Cenzura și autocenzura – forme complementare ale propagandei	33
I.5. Cultul personalității în structuri referențiale și denominative	35

PARTEA A II-A:

Caracteristici lingvistice ale discursului politizat comunist	43
II.1. Conținuturi ideologice reflectate la nivelul elementelor de lexic	46
II.1.1. Arhetip – imaginar – ideologie	46
II.1.2. Paradigma conceptuală doctrinară – între planul simbolic și cel emblematic	47
II.1.2.1. Dictatura proletariatului	47
II.1.2.2. Lupta de clasă versus lupta pentru pace	50
II.1.2.3. Socialism – accepțiune originară și reconceptualizare	51
II.2. Limba de lemn a comunismului românesc și viziunea stilistică a lui Françoise Thom	54
II.2.1. Claritatea	54
II.2.2. Adecvarea	57
II.2.3. Invenția	60

II.2.4. Eufemismul	62
II.3. Particularități lingvistice	64
II.3.1. Particularități fonologice	65
II.3.2. Particularități morfosintactice	66
II.3.2.1. Nominalizarea – aspect morfosintactic reprezentativ în cadrul discursului politic comunist	66
II.3.2.1.1. Substantivizarea formei lungi a infinitivului	66
II.3.2.1.2. Substantivizarea supinului și a participiului	69
II.3.2.1.3. Substantivizarea adjectivului	71
II.3.2.1.4. Substantivizarea adverbului	74
II.3.2.2. Categoria persoanei și a numărului	74
II.3.2.2.1. Reprezentarea persoanei întâi	75
II.3.2.2.2. Exprimarea persoanei a doua	79
II.3.2.2.3. Reprezentarea persoanei a treia	81
II.3.2.3. Comparația adjectivelor	84
II.3.2.4. Topica determinanților	87
II.3.2.5. Enumerațiile	88
II.3.3. Particularități lexico-semantice	90
II.3.3.1. Dublarea sinonimică	90
II.3.3.2. Metonimia ca formă de expresie a particularului prin general	91
II.3.3.3. Specializările semantice	93
II.3.3.4. Creația și inovația lexicală	95
II.3.3.4.1. Împrumutul	95
II.3.3.4.2. Derivarea cu morfeme lexicale	96
II.4. Desemantizare și resemantizare în cadrul discursului totalitar	99
II.4.1. Discursul repetat – baza naturală a stereotipizării	99
II.4.2. Eufemizarea ca procedeu de evitare a tabuurilor	101
II.4.3. Deteriorări funcționale și semantice ale stereotipiilor lingvistice	105
II.4.4. Analiza noțiunilor și structurilor lingvistice specifice doctrinei marxiste	107
II.4.5. Analiza structurilor stereotipe sau cu potențial de stereotipizare specifice ideologiei P.C.R.	112
II.4.6. Clasificare morfosintactică a structurilor stereotipe sau cu potențial de stereotipizare	113

PARTEA A III-A:

Forme și specii ale discursului politizat

III.1. Manifestarea funcțiilor limbii în cadrul discursului politizat	130
---	-----

III.1.1. Specific funcțional și respecializare în cadrul limbii de lemn	131
III.1.2. Reprezentarea funcției emotive	133
III.1.3. Reprezentarea funcției poetice	135
III.1.4. Reprezentarea funcției conative	137
III.1.5. Reprezentarea funcției referențiale	145
III.1.6. Reprezentarea funcției metalingvistice	148
III.2. Criterii și nomenclator în identificarea și clasificarea tipurilor de discurs politizat	151
III.2.1. Discursul de tip cuvântare	152
III.2.2. Discursul de tip propagandă	160
III.2.2.1. Statutul organizațiilor de tineret	161
III.2.2.2. Discursul de tip lozincă	162
III.2.2.3. Discursul științifico-educativ	166
III.2.2.3.1. Manualul școlar	166
III.2.2.3.2. Materialul de educație ideologică	168
III.2.2.3.3. Revista cu caracter istorico-educativ pentru elevi	172
III.2.3. Discursul de tip afiliere ideologică	177
III.2.3.1. Reportajul literar	178
III.2.3.2. Beletristica	183
III.2.3.3. Poezia cu caracter ideologic	187
CONCLUZII	193
BIBLIOGRAFIE	201
CORPUS	215

Această lucrare a beneficiat de suport financiar prin proiectul „Exelență interdisciplinară în cercetarea științifică doctorală din România – EXCELLENTIA” cofinanțat din *Fondul Social European*, prin *Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013*, contract nr. POSDRU/187/1.5/S/155425.

Cuvinte cheie: analiza discursului, limba de lemn, discurs totalitar, ideologie, totalitarism

1. Repere în istoricul cercetărilor discursului totalitar românesc din perioada regimului comunist

Regimul dictatorial de sorginte comunistă din România propune o schemă particulară de manifestare a puterii politice nu doar la nivelul istoriei sau al orânduirii sociale, ci și în cadrul palierului discursiv. Specificul atipic ce caracterizează discursul de tip totalitar comunist intrigă și, în același timp, incită la o analiză amănunțită a acelor aspecte ce determină o atare restructurare a modului în care discursul din perioada socialismului românesc capătă o structură atât de rigidă și de stereotipizată.

Ideologia comunistă, prin specificul său, mecanismele de impact social ca cele de propagandă, cenzură, control, coerciție, și, de asemenea, strategiile de condiționare a conduitei cognitive și expresive a individului, au reprezentat o parte din factorii ce au modelat și restructurat și palierul lingvistic, determinând modalități particulare de raportare comunicațională a individului la mediul social autocrat. Discursul de tip totalitar, concretizat pe de o parte în discursul puterii, ca factor al reglării și al acreditării modalităților expresive, și pe de alta în cel al individului, ca reprezentant al integrării *ritualului politic* specific, configurează la nivelul imaginarului colectiv reprezentarea *omului nou* și surprinde avatazarea sincronică a modelului comunicațional, culminând, diacronic, cu un limbaj excesiv stereotipizat, exprimat conceptual de structura „limbă de lemn”.

„Limba de lemn este un subsistem al unei limbi, desemnând mai ales elemente lexicale, dar și unități frazeologice, cu caracter de expresii *fixe*, de *clișee* încremenite, cu sens determinat în contextul unei anumite «autorități», în mare măsură utilizate *stereotip-dogmatic* ca exprimare a unei ideologii (sau simulacru de subsisteme ideologice economice, tehnologice, politice, culturale etc., care dețin o putere sau o autoritate), *imitate*, dar și *impuse* de puterea politică sau de grupări ori indivizi cu asemenea veleități (chiar dacă, în genere, promotorii sau epigonii sistemului ideologic nu cunosc întotdeauna exact conținutul semantic), apoi difuzate prin *repetare*, prin utilizarea *frecventă*, în diversele mijloace de comunicare în masă, orale sau scrise, anihilându-se astfel gândirea maselor receptoare, care pot deveni supuse unei sugestii colective; intenția reală sau cel puțin efectul obținut sunt în genere de a se impune autoritatea, fie prin secretul ori prestigiul codului deținut, fie prin cunoștințe tehnocrate, împiedicându-se altă modalitate de

gândire și, în genere, ascunzându-se, mascându-se adevărata realitate, dacă aceasta nu este favorabilă”¹.

Proiectul utopic al comunismului nu se rezumă doar la remanieri de ordin sociopolitic, ci și la schimbarea paradigmei de comunicare între participanții sociali, vizând implementarea unor rigori de natură discursivă, concretizate în stereotipizare și schematizare excesivă, redundanță și entropie informațională, incompatibile cu exprimarea liberă, creativitatea lingvistică, estetica, poetica și, uneori, logica exprimării.

În ansamblu, cercetarea ce are ca obiectiv discursul perioadei comuniste urmărește nu doar reliefaarea particularităților lingvistice sau aspecte de ordin funcțional, ci și pragmatica acestuia, care, în esență, operează intersecții multidisciplinare ce abordează actul lingvistic din perspective socio-psihologice, cognitiv-comportamentale, filozofice, informatice etc. Sintagma *limbă de lemn* evidențiază la nivel conceptual un ansamblu de trăsături și particularități ce se manifestă la nivelul discursului în corelație cu anumiți factori politico-sociali. Necesitatea de a defini acest mod de exprimare lingvistică rigid și stereotip a determinat apariția a numeroase sintagme care exprimă în mod plastic trăsăturile definitorii ale discursului de acest tip : *limbă de stejar*, *limbă de propagandă*, *limbă moartă* etc.

Considerat de unii autori o subclasă de tip jargon a limbii naturale, prezentând trăsăturile unui limbaj de specialitate, discursul excesiv stereotipizat al perioadei comuniste prezintă diferențieri de nivel morfologic, sintactic, lexical și funcțional comparativ cu categoria stilistico-funcțională mai sus amintită. Prin urmare, necesitatea unei reconceptualizări este mai mult decât evidentă, iar extrapolarea conceptului de *limbă de lemn* în afara cadrului totalitar ar trebui justificat prin evidențierea acelorași mecanisme și reguli care să ilustreze același format discursiv. Faptul că acest concept definește și se adresează cu precădere limbajului totalitar de tip comunist se datorează sovietologului Françoise Thom, ce îl preia și îl popularizează în lumea academică prin lucrarea sa *Limba de lemn*², deși anterior, în 1963, Roman Jakobson face aserțiuni cu privire la limba de lemn din perspectiva funcțiilor limbii, a discursurilor din politica vremii, în lucrarea sa *Essais de linguistique générale*³, iar în anii '70, conceptul se regăsește la Gilles Martinet, în cartea cu titlul *Les cinq communismes* :

¹ Tatiana Slama Cazacu, *Stratageme comunicative și manipularea*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 71.

² Françoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 1993.

³ Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1963.

*russe, yougoslave, chinois, tchèque, cubain*⁴. Ceva mai târziu, în 1985, Patrick Sériot analizează discursul politic sovietic din perspectiva funcției sale ideologice, a particularităților lexicului și a relației cu spațiul extracomunitar⁵, iar, în 2004, Henry F. Carey editează un compendium de lucrări despre perioada comunistă din România, la care își aduc contribuția numeroși autori ale căror lucrări vizează aspecte ale regimului totalitar⁶.

În lucrarea cu titlul *Des mots en politique. Propos d' 'étymologie sociale*⁷, autorul Maurice Tournier face o analiză a modului în care această sintagmă intră în limbajele de specialitate din Franța și identifică diverse surse de proveniență, ținând cont și de aspecte de ordin diacronic. Printre autorii ce au adus în discuție nu doar originile conceptului de *limbă de lemn* (*langue de bois*), ci și cadrul stilistic al discursului, raportul său cu autoritatea politică, manifestarea și efectele sale asupra maselor, au fost Alain Besançon, cu lucrări precum *Court traité de soviétologie à l'usage des autorités civiles, militaires et religieuses*⁸ și *Les origines intellectuelles du léninisme*⁹, sau Olivier Reboul cu *Langage et idéologie*¹⁰.

Mult mai timpuriu, în perioada anilor 50, jurnalistul și scriitorul George Orwell vorbește despre colapsul limbii engleze ce se datorează unui fenomen ciclic determinat de relația dintre cauză (de ordin politic și economic) și efect (ca transformare adaptativă a modalităților de comunicare prin limbaj). Autorul surprinde caracteristici ale acestui nou tip de exprimare, ce sunt similare particularităților *limbii de lemn*, precum: metafore moarte, ale căror elemente de lexic sunt comune și incompatibile cu determinanții; uzul construcțiilor verbale alcătuite din verbe cu un semantism nespecific, însoțite de substantive și adjective cu un grad mai ridicat de specificitate; frecvența nejustificată a verbelor la diateza pasivă; dicția pretențioasă, fraze pompoase și uzul neologismelor; incidența cuvintelor lipsite de sens în raport cu contextul sau cuvinte care au devenit polisemantice și pot fi interpretabile¹¹.

⁴ Gilles Martinet, *Les cinq communismes : russe, yougoslave, chinois, tchèque, cubain*, Editura Seuil, Paris, 1979.

⁵ Patrick Sériot, *Analyse du discours politique soviétique*, „Cultures et sociétés de l'Est”, no. 2, Institut d'études slaves, Paris, 1985.

⁶ Henry F. Carey (ed.), *Romania since 1989*, Lexington Books, Lanham, 2004.

⁷ Maurice Tournier, *Des mots en politique. Propos d' 'étymologie sociale*, Tome 2, ENS, Lyon, 2002.

⁸ Alain Besançon, *Court traité de soviétologie à l'usage des autorités civiles, militaires et religieuses*, Editura Hachette, Paris, 1976.

⁹ *Idem*, *Les origines intellectuelles du léninisme*, Editura Calmann-Lévy, Paris, 1977.

¹⁰ Olivier Reboul, *Langage et idéologie*, Editura PUF, Paris, 1980.

¹¹ George Orwell, *Politics and the English Language*, în „Horizon”, vol. 13, nr. 76, aprilie, 1946, pp. 252-265.

Studiile autorilor români centrate pe analiza discursului autorității din perioada comunismului românesc devin relevante după anii '90, prin disocierea perspectivei de analiză de accepțiunile sistemului comunist, ce nu permiteau o investigare obiectivă.

Din perspectiva operării unei analize holistice, complexe, însă la nivel metodologic și conceptual centrată pe abordarea lingvistică, se remarcă articolul Rodicăi Zafiu cu titlul *Dincolo de monotonie: coduri de lectură ale limbii de lemn*¹², ce posedă cel mai înalt grad de reprezentativitate pentru cercetarea discursului totalitar românesc. Complexitatea metodologică a cercetării pe corpus reprezintă o bază analitică semnificativă în demersurile celor ce doresc să abordeze studiul limbii de lemn. Analiza raportului dintre cenzură, ca element de control, și metalimbaj, ca formă de întărire a informației integrate, reprezintă o viziune pragmatică a actului comunicării. Identificarea elementelor clișeice nu se rezumă doar la elemente de lexic, ce poartă, în viziunea autoarei, denumirea de *cuvinte cheie* (sau cuvinte emblematice), ci se extinde și asupra unor aspecte de tip stilistic cum ar fi *eufemismul* (preponderent cu rol de atenuare), *aluzia* („limbajul esopic” ca strategie de adaptare la cenzură), *emfaza* (ce implică existența unui „contrariu de opinie”). Manifestarea autorității prin discurs și decodificarea mesajului totalitar se realizează în relație cu poziția receptorului, de obediență, de aservire.

De asemenea, la fel de utilă și reprezentativă în studiul discursului politic al comunismului românesc, menționăm cartea aceleiași autoare, *Limбай și politică*¹³, ce oferă cititorului o viziune complexă și comparativă asupra limbajului politic din actualitate și celui din discursul totalitar. În subcapitolul intitulat *Cercetarea fenomenului în lingvistica românească*, regăsim informații despre lucrări publicate în perioada comunistă, care tratau subiectul discursului politic conform accepțiunilor vremii, ale unor autori precum: Klaus Bochman¹⁴, Rodica Bogza-Irimie¹⁵, Alexandru Niculescu¹⁶, Angela Bidu-Vrânceanu¹⁷, Ion

¹² Rodica Zafiu, *Dincolo de monotonie: coduri de lectură ale limbii de lemn*, în *Limba de lemn în presă*, Tritonic, București, 2009, p. 151-163.

¹³ *Idem*, *Limбай și politică*, Editura Universității din București, București, 2007.

¹⁴ Klaus Bochmann (ed.), *Beiträge zur Geschichte des politisch-sozialen Wortschatzes des rumänischen Sprache*, Leipzig, 1977.

¹⁵ Rodica Bogza-Irimie, *Termeni politico-sociali în primele periodice românești*, Tipografia Universității din București, București, 1979.

¹⁶ Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice, 3. Noi contribuții*, Clusium, Cluj-Napoca, 1999 (cap. *Revoluție, lexic, cultură. Concepte ale acțiunilor insurecționale românești în secolele XVIII și XIX*, articol din 1980, pp. 210-224).

Coteanu¹⁸, ce au abordat tematica sub aspectul limbajului politic modern și al lexicului politic, sau Dumitru Irimia¹⁹, ce operează o analiză a stilului publicistic în care surprinde mecanismul informativ-propagandistic.

Capitolul *Limba de lemn* este dedicat discursului perioadei comuniste românești. Din perspectiva acestei structuri ce definește limbajul totalitar, sunt abordate teme legate de etimologia sintagmei și variantele denominative ale fenomenului. La nivel conceptual, regăsim informații despre *persuasiune coercitivă* și *propagandă*. Analiza trăsăturilor morfosintactice și pragmatilistice (stilului nominal, calificativele, structurile binare, modalizarea deontică etc.), a trăsăturilor lexicale, retorico-stilistice, sociologvistice și pragmatice reprezintă o schemă analitică esențială ce oferă informații obiective și complete asupra discursului puterii.

Interesul pentru o viziune multidisciplinară în studierea discursului comunist se datorează importanței mecanismelor de control, cenzură, manipulare, reeducare ce posedă un incontestabil impact la nivelul maselor și constituie aspectul pragmatic al comunicării de tip totalitar. Intersectări între domeniul lingvistic și cel psihologic, sociologic, politic sau jurnalistic au definit lucrările unor autori care și-au extrapolat obiectul cercetării la nivelul multiplelor interpretări.

Mai mult, delimitarea conceptuală complexă a structurii *limbă de lemn* a făcut posibilă abordarea discursului actual din această perspectivă, a stereotipizării excesive, a restructurării spațiului de comunicare inclusiv la nivel pragmatic, fiind posibilă și o comparare, o raportare a discursului politic actual, la cel totalitar.

Lucrarea *Stratageme comunicaționale și manipularea*²⁰ a cercetătoarei Tatiana Slama-Cazacu operează o abordare multidisciplinară, vizând atât domeniul filologic, cât și cel socio-psihologic, în care se extrapolează conceptul de *limbă de lemn* asupra discursului politic și jurnalistic actual. Lucrarea oferă o selecție elocventă de corpus, care include și secvențe discursive din perioada comunistă românească. De asemenea, cercetătoarea asociază analitic conceptul de manipulare (ca strategie) cu stereotipizarea și clișeizarea discursului. La fel de

¹⁷ Angela Bidu-Vrânceanu, *Observații privind metodele de cercetare a lexicului social-politic*, 1978, în Angela Bidu-Vrânceanu, *Lectura dicționarilor*, Metropol, București, 1993.

¹⁸ Ion Coteanu, *Un model analitic al limbajului social-politic*, în AUB-LLR, XXVII, 1978, pp. 27–28.

¹⁹ Dumitru Irimia, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

²⁰ Tatiana Slama-Cazacu, *Op. Cit.*

util este articolul aceleiași autoare, intitulat *Limba de lemn – sinteză retrospectivă și constatarea vitalității acestui parazit al limbii române*²¹.

Lingvista Luminița Roșca, în lucrarea *Mecanisme ale propagandei în discursul de informare*²², abordează și discursul publicistic al perioadei comuniste românești în capitolul intitulat *Presa românească în decada 1985-1995*. Important de menționat este faptul că autoarea delimitează concepte precum *propagandă*, *cenzură* sau *autocenzură*, accentuând aspecte funcționale ale discursului, reprezentate de *militantism*, *îndemnuri*, *chemări*.

Cercetătoarea Lavinia Betea aduce o contribuție semnificativă în spațiul analizei perioadei comuniste românești prin multitudinea de titluri de carte și articole ce tratează aceasă problematică în cadrul unor abordări interdisciplinare ce vizează conexiuni între psihologie politică, sociologie, lingvistică etc. Printre lucrările reprezentative pentru cercetarea discursului perioadei comuniste menționăm articolele „*Limba de lemn*” – *de la Ceaușescu la Ion Iliescu*²³ și *Comunicare și discurs în “limba de lemn” a regimului comunist*²⁴, care abordează trăsăturile limbajului totalitar dintr-o perspectivă psihosocială: reprezentare socială, mediatori verbali, tehnici de sugestionare, manipulare.

Din perspectiva analizei discursului din spațiul public ce vizează aspecte precum: ritualizare, impact social, persuadare, strategii de informare, grupuri sociale ca participanți la actul comunicării, putem menționa lucrarea cu titlu *Comunicare politică*²⁵ a sociologului Camelia Beciu. La Bogdan Ficeac, în lucrarea *Tehnici de manipulare*²⁶, identificăm delimitări conceptuale complexe, tipuri de manipulare și clasificarea acestora, iar în capitolul *Remodelarea gândirii într-un sistem totalitar*, o schemă analitică a factorilor ce converg spre finalitatea manipulării: controlul comunicațiilor, remodelarea trecutului, manipularea mistică, cultul personalității, puritatea ideologiei totalitare, știința sacră, remodelarea limbajului.

Reprezentări sociale pe baza ritualului politic, simbolistica *puterii* și relația acesteia cu individul, ideologiile totalitare ca religii secularizate sunt aspecte tratate de Nicolae Frigioiu

²¹ *Idem*, *Limba de lemn – sinteză retrospectivă și constatarea vitalității acestui parazit al limbii române*, în Ilie Rad (coord.), *Limba de lemn în presă*, Editura Tritonic, București, 2009, 13-75.

²² Luminița Roșca, *Mecanisme ale propagandei în discursul de informare*, Polirom, Iași, 2006.

²³ Lavinia Betea, „*Limba de lemn*” – *de la Ceaușescu la Ion Iliescu*, în Ilie Rad (coord.), *Limba de lemn în presă*, Editura Tritonic, București, 2009, pp. 179-187.

²⁴ *Idem*, *Comunicare și discurs în “limba de lemn” a regimului comunist*, în *Discurs ideologic și comunicare politică*, „Argumentum”, Caietele Seminarului de Logică discursivă, teoria argumentării și retorică, nr. 3/2004-2005, Editura Fundației Academice AXIS, Iași, 2004, pp. 36-66.

²⁵ Camelia Beciu, *Comunicare politică*, Editura Comunicare.ro., București, 2002.

²⁶ Bogdan Ficeac, *Tehnici de manipulare*, Ediția a II-a, Editura Nemira, București, 1997.

în lucrarea *Putere și imaginar politic*²⁷, iar violența limbajului totalitar și avatarizările „sinelui” sub influența sa coercitivă sunt analizate de Dan Angheliescu în articolul *Limba de lemn și distrugerea morală*²⁸.

La intersecția dintre domenii precum: filosofie, istorie, analiza discursului, autoarea Simona Preda, în lucrarea *Patrie Română, țară de eroi!*, investighează literatura istorică din perioada comunistă destinată tineretului. Putem remarca o selecție riguroasă și utilă a corpusului alcătuit din texte ce posedă un conținut discursiv specific perioadei totalitare, dar și informațiile cu caracter socio-istoric ce se referă la diferite angrenări și manifestări cu caracter de grup.

Prezența în spațiul cultural românesc a unor lucrări de anvergură, reprezentative din punct de vedere metodologic și informațional, caracterizate de abordări multidisciplinare, dovedește, cu prisosință, interesul cercetătorilor români pentru studiul acestui mod de comunicare atipic, ce a influențat semnificativ, timp de aproape patru decenii, psihismul colectiv. Mai mult, aplecarea cercetătorilor români pentru analiza discursului totalitar este utilă și din perspectiva faptului că unele documente din perioada comunistă românească, care alcătuiesc corpusul lucrărilor de cercetare – și aici mă refer, în special, la literatura aservită regimului, la scrierile cu conținut ideologic – nu se mai pot accesa atât de facil. În această privință, lucrările cu caracter științific transmit posterității informații interesante și valoroase și participă la constituirea unei opinii certe și obiective asupra aspectelor de comunicare din acea perioadă.

²⁷ Nicolae Frigioiu, *Putere și imaginar politic*, Editura Tritonic, București, 2013.

²⁸ Dan Angheliescu, *Limba de lemn și distrugerea morală*, în Ilie Rad (coord), *Limba de lemn în presă*, Editura Tritonic, București, 2009.

2. Obiective, direcții metodologice și selectarea corpusului în cercetarea discursului politic și politizat din perioada comunismului românesc

Studiul de față propune o cercetare a discursului totalitar a perioadei comunismului românesc, încercând o abordare plurivalentă, atât din perspectiva științelor limbii, cât și a psihologiei și sociologiei, discipline ce completează aspectul pragmatic al comunicării și conturează schema reprezentărilor cu cracter ideologic din cadrul imaginarului colectiv. Scopul cercetării noastre constă atât în stabilirea unei geneze a acestei modalități de expresie verbală, cât și în evaluarea impactului pe care l-a avut limbajul stereotip asupra individului, respectiv asupra maselor. Aceste efecte, extrem de complexe, de natură psihosocială²⁹ reprezintă fenomene care, în intimitatea lor, au o cauză de natură lingvistică, întrucât orice tip de cogniție posedă o formă internă de verbalizare, determinând adoptarea unei conduite specifice; prin urmare, metodele noastre de cercetare se vor axa preponderent pe cele din domeniul studiului limbii.

Obiectul cercetării noastre se conturează sub aspectul relației dintre expresia lingvistică și manifestarea puterii, ce are ca rezultat un registru complex de operări discursive, între utilizarea limbii ca vector funcțional al opresiunii și controlului, și manifestarea acesteia în scopul ilustrării obedienței sau aservirii. Acești doi poli de stare a discursului posedă conexiuni nu doar de tip funcțional sau structural intern, caracteristice limbii, ci și intercorelări de tip pragmatic, psihosocial. Aceast mod plurivalent de studiu este util atunci când participanții la actul de comunicare uzează de aceeași tipologie discursivă, optând pentru același grad de specificitate, și este necesară o încadrare a segmentului de discurs în categoria corespondentă.

Rezumarea unei atari cercetări doar la nivelul discursului politic ar putea furniza informații insuficiente în decelarea valorii de valabilitate a ipotezelor de lucru prin omiterea unui aspect mai mult decât relevant – cel al răspunsului maselor. Deși majoritatea lucrărilor de specialitate optează pentru segmente restrictive ale corpusului, ce evidențiază preponderent manifestarea puterii în cadrul limbajului politic, latura pragmatică fiind analizată dintr-o perspectivă unidirecțională, nu putem să nu încercăm o cercetare a corespondenței, a echivalenței dintre intenție și rezultatul acesteia sau, mai specific din punct de vedere

²⁹ Kenneth J. Gergen, *Social construction in context*, Sage Publications, London, 2001.

lingvistic, între aspectele ilocuționare și cele perlocuționare, pentru a aduce o schemă completă a comunicării. Dacă discursul totalitar determină o modificare comportamentală a individului, acest lucru este probat de analiza discursului de tip angajare sau afiliere. Deci manifestarea autorității și răspunsul de aservire al individului reprezintă un binom socio-funcțional inseparabil, a cărui analiză este necesară pentru a garanta o concluzie justă.

Aserțiunile de ordin empiric asupra limbajului totalitar, ca rezultat al observării preliminare a selecției de texte din cadrul corpusului, determină conturarea a două interogații, ce vor reprezenta ipotezele de lucru, și anume: a reprezentat limba de lemn o strategie de manipulare a maselor implementată de putere în scopul controlului acestora sau s-a constituit, în această formă, ca rezultat al adaptării individului la condițiile sociale specifice regimului comunist? Prin urmare, se conturează demersul principal al cercetării noastre, și anume de a stabili ca principal obiectiv acreditarea, pe baza rezultatelor analizei, a uneia dintre cele două ipoteze sau a ambelor, în cazul în care există o corelare funcțională între cele două aspecte.

Ca o observație secundară, în cadrul primei interogații identificăm incertitudini de ordin conceptual, întrucât, dacă abordăm discursul din perspectiva unei strategii de manipulare, acest aspect atrage după sine un cadru generic ce ar fi necesar să includă diferite demersuri cu impact social restrictiv, cum ar fi cele de opresiune, control, coerciție etc. Prin urmare, prima ipoteză necesită și o analiză de ordin conceptual, care să verifice sau să infirme valabilitatea conceptului ce integrează tipul de strategie propus.

Corpusul de referință pe baza căruia s-a constituit cercetarea noastră este alcătuit din eșantioane de text selectate în raport cu cele două manifestări ale discursului totalitar, și anume cel practicat de putere din perspectiva propagandei, și aici menționăm documente tipărite ce conțin rapoarte ale congreselor partidului comunist, lucrări cu caracter de popularizare ideologică ce aparțin liderilor politici ai perioadei comuniste românești, statutul organizațiilor de tineret, documente din perioada ilegalității partidului comunist, publicații cu caracter didactic pentru educația tineretului, și cel abordat de către individ/ mase în cadrul manifestărilor de afiliere selectat din publicații aparținând stilului beletristic, poezie și proză sau celui jurnalistic tip reportaj. Alcătuirea corpusului se corelează cu obiectivele principale ale acestei lucrări și este reprezentativ atât pentru studiul limbajului politic, cât și pentru investigarea discursului politizat sau de afiliere. La nivelul evidențierii unor obiective cu caracter secundar sau punctual, s-a operat o nouă selecție de texte din cadrul publicațiilor specificate anterior, reprezentând corpusul de studiu, pentru ca, în final, exemplificările regăsite în cadrul lucrării să ilustreze corpusul de selectare sub aspectul elementelor de lexic,

structurilor lingvistice sau al microtextelor, ce posedă un specific comun și evidențiază același tip de analiză.

Investigarea valabilității unor aserțiuni sau interogații ca cele prezentate anterior are în vedere cadrul larg al analizei critice a discursului, ca metodă generală de cercetare ce cuprinde un spectru metodologic complex, corelat cu obiectivele punctuale ale fiecărei etape a demersului de cercetare. Lucrarea de față conține două aspecte analitice de bază, și anume verificarea sau infirmarea unor aspecte teoretice care vizează limbajul totalitar, și care integrează metoda *analizei critice a discursului*, și relevarea unei direcții teoretice specifice, pe baza analizei corpusului din perspectiva *lingvisticii de corpus*³⁰. Schema analitică și metodologică a acestei lucrări are în vedere și obiectivele secundare, reprezentate de investigarea unor particularități specifice ale discursului, clasificate pe categorii operaționale, în concordanță cu cerințele obiectivării uneia din ipotezele de lucru sau a ambelor.

Discursul, ca strategie de manipulare, impune o evaluare a gradului de coerență³¹ al acestuia prin relevarea aspectelor referențiale și semantice ale textului. După van Dijk, coerența unui discurs se află în relație cu binomul axiologic *adevărat/ fals*, a cărui variabilitate determină valabilitatea utilizării conceptului de *manipulare* referitor la limbajul totalitar, adecvarea uzului acestuia fiind discutabilă până la obținerea concluziilor finale. Relația dintre intenție și reacție în cadrul manipulării presupune o concordanță funcțională ce se reflectă la nivelul actelor de comunicare, adică o adecvare a răspunsului receptorului în raport cu expectanțele emițătorului. Probarea acestui aspect ține de abordarea pragmatică a fenomenului manipulării, prin analiza sintactică și identificarea tipurilor de acte de vorbire³². O particularitate a discursului totalitar este faptul că nu putem izola secvențe de comunicare tip conversație. Prin urmare, adaptarea acestei metode de analiză³³ presupune abordarea discursului puterii din perspectiva ilocuției, iar a discursului maselor (indivizilor) – din punctul de vedere al perlocuției. Acest aspect este subliniat de necesitatea unei abordări funcționale, funcția discursului fiind rezultanta intercorelării dintre intenție și modalitatea expresivă a acesteia.

³⁰ Sanda-Maria Ardeleanu, *Les Corpus entre diversité et adéquateion*, în Sanda-Maria Ardeleanu et alii., *Perspectives discursives concepts et corpus*, Casa Editorială Demuirg, Iași, p. 202

³¹ Teun A. van Dijk, *Semantic Discourse Analysis*, în Teun A. van Dijk, *Handbook of Discourse Analysis, Dimension of Discourse*, Vol. 2, Academic Press, London, 1985, p. 105.

³² J. L. Austin, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Editura Paralela 45, București, 2003.

³³ Wallace Chafe, *The Analysis of Discourse Flow*, în D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton, *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishers Ltd., Malden, Massachusetts, 2005.

Orice strategie de reglementare a modalităților expresive implicate în manifestarea puterii asupra maselor posedă un conținut ideologic ce conferă limbajului caracteristica de *politic* sau *politizat*. Dacă vorbim de reglementare, putem considera că acest aspect reprezintă un proces normativ în cadrul discursului, determinat, pe de o parte, de proiecția valorilor doctrinare asupra socialului și, pe de alta, de consensul participanților la actul comunicării de a opera aceeași formulă discursivă. Prin urmare, identificarea elementelor din vocabularul doctrinar integrează două direcții de analiză, și anume cea a nivelului semantic (conținut și relațiile dintre termeni) și analiza nivelului gramatical (nominalizare, categoria persoanei, tipuri de determinanți, deictice etc.)³⁴.

În relație cu necesitatea analizării variațiilor semantice contextuale, polisemantizări, conceptualizări, mecanismelor de desemantizare sau resemantizare a unor noțiuni, sau de configurarea unor structuri lingvistice în jurul unei semnificații se conturează două metode de studiu, și anume analiza semasiologică și cea onomasiologică³⁵. Aceste aspecte metodologice au o natură complementară, pe de o parte oferind posibilitatea identificării unor câmpuri semantice relevante și, pe de altă parte, identificând elementele sistemului funcțional al mijloacelor de expresie, plecând de la concept spre noțiunile determinate. Un atare mod de abordare intersectează domeniul de cercetare de proximitate, cum ar fi lingvistica cognitivă și cea funcțională.

³⁴ Norman Fairclough, *Critical discourse analysis as a method in social scientific research*, în Ruth Wodak, Michael Mayer, *Methods of Critical Discourse Analysis*, Sage, London, 2001, p. 123, *apud Petru I. Marian, Discursul puterii în spațiul publicistic românesc, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2016, p. 152.*

³⁵ Dirk Geeraerts, Stefan Grondelaers, Peter Bakema, *The Structure of Lexical Variation, Meaning, Naming and Context*, Mouton de Gruyter, Berlin, 1994, p. 7.

3. Structura lucrării

În corelație cu obiectivele principale, se reliefează trei direcții generale de investigare a discursului totalitar ce conduc la formarea unei opinii complexe și unitare asupra acestui fenomen aprofundat din perspective de studiu multidisciplinare.

Prima parte a lucrării, intitulată *Persuasiune și manipulare versus constrângere, educare și reeducare în regimul comunist românesc*, propune o analiză conceptuală a noțiunilor ce definesc strategiile cu caracter politico-ideologic implementate de putere la nivel social. Definițiile și delimitările conceptuale, dar și investigarea relațiilor funcționale și operaționale ce se stabilesc între acestea, au rolul de a adapta sfera noțională la particularitățile grupului-țintă cărui i se adresează. Nu doar aspectul semantic relevat de variile definiții ale conceptelor interesează, ci și utilizarea acestora, ci și intersecțiile și congruențele la nivelul extensiunii conceptuale au importanță în stabilirea raportului noțiune/ strategie/ grup. Din perspectiva diverselor abordări, atât din domeniul lingvistic, cât și din cel al socio-psihiologiei, se poate opera o extrapolare multidisciplinară a extensiunii acestor noțiuni pentru a defini corespunzător manifestarea acestor fenomene în cadrul societal.

Necesitatea analizării conceptului de *manipulare* rezidă din faptul că acest tip de strategie este frecvent asociat limbajelor politice, în special discursului de tip totalitar. Prin urmare, este necesar să definim conceptul atât din exteriorul sistemului politic, cât și din interiorul său, întrucât chiar și un regim totalitar posedă o etică proprie, iar în relație cu aceste norme axiologice conceptul de *manipulare* poate reprezenta o acțiune de implementare a politicilor de guvernare, aspect ce îl întâlnim și într-o societate democratică, excluzând scopul subsidiar negativ. Subsecvent, se dezvoltă interogația ce exprimă o problematizare a termenului de *strategie*, întrucât acest lucru presupune existența unei intenții, a unei conștientizări care să genereze demersul strategic. În aceste condiții, manipularea poate fi o acțiune de influențare sau de persuadare.

Mai mult, această analiză nu se poate limita doar la perioada de după instaurarea regimului comunist, întrucât strategiile politice autentice se pot studia în perioade de ofertare pluripartinică, în ideea competitivității discursurilor cu caracter politic. Putem chiar specula faptul că, dacă a existat un discurs cu caracter manipulator, acest fapt a fost valabil pentru perioada de dinaintea instaurării partidului comunist pe teritoriul țării noastre. De asemenea,

nu putem neglija aspecte sociale, observabile din exteriorul sistemului, cum au fost: *educația politico-ideologică, propaganda, cenzura*, ce au generat un sistem de restricții care aveau uneori un caracter coercitiv, opresiv. Întrucât fenomenul *propagandei* este abordat mai amplu în partea a treia a lucrării, în acest capitol propunem o analiză a cultului personalității, ca segment al strategiei de propagandă, din perspectiva structurilor denominative și referențiale ce se adresează caracterizării liderului politic.

Secțiunea a doua a lucrării, *Caracteristici lingvistice ale discursului politizat comunist*, îmbină aserțiuni de ordin teoretic, desprinse din lucrările de referință în cercetarea discursului totalitar al perioadei comuniste, cu exercițiul practic al analizei la nivelul corpusului.

Aspectul pragmatic al comunicării de tip totalitar nu se reflectă doar la nivelul reacției individului (ce dezvoltă o conduită gregară sau refractară) în raport cu emițătorul, ci și la nivelul reprezentărilor sociale ce alcătuiesc imaginarul colectiv al unei ideologii. Însă ideologia nu se rezumă doar la un conținut ideatic, ci poate reprezenta un suport operațional pentru soluționarea problemelor de ordin social, cum a fost diferența de clasă sau inegalitatea între participanții sociali care au inițiat marxismul. Prin urmare, identificarea și investigarea conținutului ideologic al discursului comunist reprezintă un reper în stabilirea cuvintelor-cheie ce integrează o serie de reguli după care se constituie acest gen de comunicare și dezvoltă o paradigmă conceptuală doctrinară.

Un alt aspect al discursului totalitar dezvoltat în acest capitol este reprezentat de reliefaarea gradului de concordanță între aserțiunile de ordin stilistic ale lui Françoise Thom și particularitățile textului românesc. Analiza trăsăturilor precum: claritatea, adecvarea, invenția și eufemismul contribuie la redefinirea conceptului de *manipulare strategică*, ce capătă un specific în raport cu acest gen de comunicare. Mai mult, deși putem identifica aceste aspecte și în cadrul discursului românesc, remarcăm discrepanțe de ordin funcțional și în cadrul adecvării, dar și în cel al eufemizării. Viziunea stilistică a lui Françoise Thom asupra discursului sovietic oferă o strategie metodologică utilă în cercetarea oricărui tip de limbaj excesiv stereotipizat, însă aceasta trebuie aplicată cu respectarea specificului lingvistic și cultural al fiecărei societăți.

Secvența cea mai consistentă a acestei secțiuni o reprezintă reliefaarea particularităților lingvistice ale discursului totalitar din perspective precum cele fonologice, morfosintactice, lexico-semantice. Analiza morfosintactică vizează stilul nominal al discursului, reprezentarea categoriei persoanei, particularitățile adjectivelor, topica determinanților, enumerațiile, iar cea lexicosemantică privește aspecte precum: dublarea sinonimică, metonimia, specializările semantice, derivarea cu morfeme lexicale, împrumutul, creația și inovația lexicală; împreună

acestea oferă un spectru complex al trăsăturilor discursului totalitar, o matrice structural-normativă după care se constituie acest tip de comunicare, dată de comportamentul elementelor de limbă la configurarea componentelor stereotipizate. Abordarea fenomenului de stereotipizare caracteristic *limbii de lemn*, cât și a desemantizărilor sau al resemantizărilor unor elemente de lexic în relație cu aspectele ideologice, completează viziunea analitică asupra limbajului politic al perioadei comuniste și oferă o perspectivă critică asupra valabilității ipotezelor de lucru.

Cea de-a treia parte a lucrării este dedicată atât unei analize funcționale a discursului totalitar pe baza hexagramei lui Roman Jakobson, cât și unei clasificări a formelor și speciilor de discurs politic și politizat, pe criteriile unui nomenclator propriu. Perspectiva funcțională, dar și cea categorială, conferă un cadrul pragmatic cercetării noastre, decelând între aspectele ilocuționare și cele perlocuționare ale comunicării. Deși în cadrul discursului totalitar nu se poate pune problema unei comunicări cu feedback imediat, totuși putem atribui ilocuțiile discursului autorității, pentru că se situează la nivelul intenției (propagandă, educare în spirit ideologic) și perlocuțiile nivelului reglării comportamentului discursiv al individului.

4. Concluzii

Investigarea particularităților discursului politic și politizat al socialismului românesc reprezintă un demers de cercetare multidisciplinară, ce implică, pe lângă strategiile metodologice din domeniul lingvistic, o interpretare psihosociologică a schemei de comunicare, aspect ce integrează obiectul analizei noastre într-un cadru pragmatic. Ipotezele de lucru ale cercetării de față vizează investigări ale celor doi poli ai comunicării: emițătorul, ca reprezentant al puterii politico-ideologice, și receptorul, ca structură socială a cărei măsură coezivă este dată de modul în care se raportează individul la condițiile politice specifice. Puterea politică autocrată propune o formulă discursivă consistent doctrinară, ce integrează acțiuni direcționate înspre mase, ca cele de propagandă, educare, persuadare, manipulare, cenzură sau constrângere. La nivel individual se remarcă perpetuarea acestei modalități de comunicare prin adoptarea formulelor discursive predefinite ce garantează o mai bună inserție la nivel social și obținerea acreditării din partea sistemului.

Ceea ce face diferența între un discurs totalitar și discursul politic în genere este gradul de inserție a măsurii ideologice în avantajul sau detrimentul asertivității politice, prin aceasta înțelegându-se intenția autentică de informare politică în legătură cu strategiile de soluționare a disfuncționalităților de ordin social. Discursul totalitar, ca strategie, implică o decelare între

mecanismele cu impact social și o adecvare a acestora în raport cu grupul social căruia i se adresează. Astfel, am atribuit concepte ca cele de *educare*, de *influențare*, de *formare în spirit ideologic* individului tânăr, aflat la vârsta școlarizării, și de *cenzură*, *reeducare*, *constrângere* și *control* în cazul individului matur. Firește că grupurile sociale prezintă caracteristici diferite, măsurate în grade de informare, cultură, educație, mediu social etc., dar, în principiu, aceste strategii se diferențiază în raport cu specificul fiecărei componente sociale în parte. Un mecanism al puterii ce are o componentă strategică evidentă este reprezentat de *propagandă* prin sectoarele acesteia, precum *Secția de Propagandă a Comitetului Central*, sau structuri de responsabilizare, *agitatori*, *brigăzi artistice de agitație*. La nivelul transmiterii de informație putem identifica un conținut preponderent doctrinar transmis într-o formă referențială. Prin comparație cu discursul perioadei ilegalității partidului comunist, în care același tip de informație era transmis într-o formulă imperativ-conativă, în absența stereotipizărilor excesive putem asocia fenomenul *manipulării* mai curând acestuia, decât discursului stereotip referențial al perioadei de după instaurarea regimului. Mai mult, putem considera că manipularea se manifestă în prezența unei alternative, când finalitatea este garantată de gradul de persuadare sau influențare a maselor, în acest caz fiind necesar uzul formulilor imperativ-afective. Dacă totuși asociem termenul de manipulare discursului stereotipizat, acest aspect se poate proba doar la nivelul informației transmise, nu și la cel al calității discursului. Nu putem nega limbajului politic comunist capacitatea de a transmite informații în totalitate. Însă, introducând noțiunea de supracod, am urmărit evidențierea unui dublu mecanism de codificare în cadrul comunicării, primul acționând asupra limbii, iar cel de al doilea vizând structurile stereotipe cu proprietăți referențiale ce integrează aspecte ideologice, dar și funcționale particulare. Prin această dublă decodificare, individul are acces la informație, însă o parte din funcționalitatea discursului este coruptă, fapt ce diminuează capacitatea de manipulare a acestuia. Evaluată din interiorul sistemului totalitar, manipularea devine un mecanism de orientare ideologică a individului și poate avea și o componentă didactică, educațională. Această strategie își pierde conotația negativă în raport cu normele eticii comuniste. Însă, din exteriorul sistemului, componenta evaluativ-negativă este evidentă din perspectiva lipsei alternativelor în primul rând, dublată de strategiile conexe, precum cele de dezinformare sau de falsificare a adevărului.

Existența unei doctrine percepute ca un compendium de norme și principii implică o strategie de transgresare a acesteia în câmpul percepției colective. Ideologia reprezintă forma accesibilă a unei doctrine pentru că instrumentează nu doar nivelul discursiv-ideativ, ci și cel simbolic. Din această perspectivă, demersul doctrinar este justificat de apelul ideologiei la o

schemă particulară cognitivă ce posedă și o componentă arhetipală capabilă de integrarea valorilor universale. Din perspectiva valorilor arhetipale, ca precursora a celor de ordin etic, ideologia marxistă a fost impecabilă prin apelul la eliminarea discrepanțelor dintre indivizi și crearea unei societăți bazate pe egalitate absolută. Adaptarea elementelor marxiste la specificul românesc nu a știrbit noii ideologii din capacitatea acesteia de a crea reprezentări simbolice, fie ele chiar utopice. Ca acest aspect să devină funcțional la nivel social este necesară obiectivarea ideologiei prin intermediul propagandei, fenomen justificat pe deplin în perioada de dinaintea instaurării regimului comunist în România. În perioada de după instaurare, propaganda își pierde calitatea vectorială, devenind o strategie a constrângerii și a coerciției. De asemenea, și ideologia pierde din consistența ei axiologică prin generalizarea și abstractizarea unor elemente doctrinare ce capătă valoare de concept, devenind inaccesibile maselor. Falsa congruență între proiecțiile imaginarului și realitatea obiectivă destructurează ideologia ca religie secularizată și o transformă într-o simplă caracteristică a limbii de lemn. Activitatea propagandistică are o latură complementară în mecanismul de *cenzură*. Acest mecanism are un caracter restrictiv-coercitiv și aduce un aport consistent la formula excesiv stereotipizată a discursului comunist. Etalonul discursiv reprezentat de discursul politic și, mai specific, de cuvântările liderilor politici își manifestă efectul și asupra cenzurii, prin furnizarea unui model acreditat de sistem din perspectiva conținutului cu valoare ideologică. Cenzura joacă un rol important sub aspectul predeterminării modului de comunicare dinspre individ înspre putere. Apelarea la formulele stereotipe nu reprezintă altceva decât o monedă de schimb între individul care își exprimă afilierea și putere, ceea ce îi garantează acestuia acreditarea. Propaganda și cenzura nu pun problema reformulării paradigmei de comunicare lingvistică a individului, acesta având libertatea să se exprime într-un mod plastic, expresiv (acest lucru reflectându-se în lucrări aparținând stilului beletristic), câtă vreme la nivelul conținutului informațional există o concordanță între acesta și orientările doctrinei. Totuși, așa cum am remarcat în cadrul acestui studiu, din perspectiva discursului de afiliere se regăsesc frecvent, dacă nu stereotipiile caracteristice limbii de lemn, cel puțin cuvinte-cheie, sintagme sau structuri cu rol de explicitare a codului ideologic, ca modalitate adaptativă a individului de a evita coerciția și de a obține acreditare din partea sistemului. Mai mult, această adaptare la opresiune a generat în cadrul discursului un set de reguli de natură morfo-sintactică, lexico-semantică sau funcțională, care determină o normare particulară a comunicării. Acceptarea noii paradigme de comunicare și perpetuarea ei creează un fenomen ciclic ce determină restricționări progresive la nivelul discursului, observate diacronic începând cu instaurarea regimului comunist și culminând cu decada anilor '80. În scopul integrării acestui set de

reguli într-un cadru unitar am introdus noțiunea de *supracod*, care definește în mod operațional specificul și particularitățile limbii de lemn. Deși la Reboul se regăsește noțiunea de *subcod*³⁶ ce se referă la o intersectare a discursului ideologic cu limba în sine, optarea pentru acest concept ar putea genera o altă viziune asupra complexului normativ al limbii de lemn, și anume un sens restrictiv, orwellian, ce propune diminuări cantitative la nivelul lexicului sau în plan funcțional. *Supracodul* oferă posibilitatea unei viziuni operaționale eficiente, în care operatorul este reprezentat de receptorul ce decodifică în primul rând organizarea stereotipă a discursului (de nivel morfo-sintactic, lexico-semantic sau funcțional), și mai apoi codul constituit de limbă. Mai mult, deși putem delimita cu ușurință un vocabular specific discursului comunist românesc, nu putem să conchidem că lexicul limbii de lemn este restrictiv. Orice cuvânt poate participa la acest tip de comunicare, în măsura în care se supune regulilor supracodului. Spre exemplificare oferim sintagma *absolutizarea, fetișizarea producției de mijloace de producție*³⁷, în care termenul *fetiș*, ce nu face parte din vocabularul ideologic, trece în forma de infinitiv lung, substantivizându-se, cu rezultatul *fetișizare*. În acest exemplu, regula pe care o urmează termenul analizat este cea a nominalizării, caracteristică limbii de lemn. Nici la nivel funcțional nu putem impune o manifestare a funcțiilor limbii. Deși în cadrul discursului totalitar constatăm că plafonul funcțional este atipic, totuși orice aspect funcțional se poate manifesta, chiar dacă trece în subsidiarul comunicării. Sublinierea acestei duble codificări ce implică un binom operațional din partea receptorului este utilă în raport cu stabilirea capacității discursului excesiv stereotipizat de a manipula. Complexitatea fenomenului de decodare diminuează consistent această capacitate, întrucât accesul la informația de bază este dificil. Discursul excesiv stereotipizat capătă o formă ideologică exacerbată, lipsindu-se, în mod paradoxal, de conținutul doctrinar. Ideologia nu mai reprezintă o schemă de strategii teoretice în vederea soluționării impedimentelor de ordin social, cum a fost marxismul, ci devine un model discursiv ce contribuie, mai curând, la formarea unei reprezentări simbolice a statului socialist.

Prin urmare, termenii originari ai ideologiei se resimbolizează, la nivelul mentalului, prin asocieri cu structuri integrate în noua paradigmă socială. Rigorile politico-ideologice ale sistemului comunist au un ecou pregnant în cadrul discursului, unde regăsim cuvinte sau structuri-lemnă cu diferite grade de expresie a intensității ideologice. Vocabularul sărac în noțiuni, asocierile semantice false și, uneori, absurde nu stimulează avântul revoluționar, iar

³⁶ Olivier Reboul, *op. cit.*

³⁷ *** *România pe drumul desăvârșirii...iulie 1965 – septembrie 1966*, p. 532.

substantivizarea în exces nu îndeamnă la acțiune, discursul comunist înscriindu-se pe două coordonate: una ideologică și alta de trasare a obiectivelor. Monotonia, redundanța, lipsa comunicării autentice, clișeizarea sunt trăsături ce creează un cadru imuabil al comunicării, ce integrează structuri stereotipe cu puține posibilități de permutare, anulând vorbitorului posibilitățile asertive, euristice, expresive, conducând, în final, la atenuarea posibilităților expresive.

În termenii celei de a doua interogații din cadrul ipotezelor de cercetare, putem concluziona că stereotipizarea discursului comunist poate fi o consecință a exercitării puterii și controlului și vizează cadrul adaptării sociale a individului la circumstanțele unui stat totalitar. Putem considera că limba de lemn reprezintă, pe de o parte, o reacție justă la presiunile unui sistem social constituit pe baza controlului absolut, care nu își urmează cursul firesc al dezvoltării, și, pe de altă parte, un vector al imaginii ideologice a statului comunist. Din perspectiva relației dintre discursul puterii și discursul de afiliere, putem aprecia că ambele ipoteze sunt verificabile. În cadrul manifestării puterii autocrate, discursul politic de tip cuvântare capătă valențe de referință, conținutul ideologic exprimat prin formule stereotipe regăsindu-se în majoritatea tipurilor de discurs. Acest aspect reprezintă o funcție a exercitării controlului ce configurează termenii strategiilor de constrângere, cenzură, educare și reeducare. La nivelul percepției individuale, transmiterea de informații cu valențe ideologice își pierde din importanță în favoarea recunoașterii supracodului, reprezentat de structurile stereotipe specifice. Ca derivat al cuvântărilor, discursul de tip propagandă posedă o funcție de implementare a directivelor puterii, în sensul educării maselor în scop ideologic. La acest nivel, mecanismul de cogniție acționează în direcția integrării codului prin învățare, deci prin educare și reeducare. În final, ca aplicație a învățămintelor partidului, discursul de tip afiliere aduce confirmarea apartenenței individului la angrenajul social cu caracter specific, în scopul decodării supracodului și explicării acestuia, prin structuri care, deși nu sunt stereotipe, fac referire la acestea. Acest aspect justifică abordarea discursului politizat ca strategie de adaptare a individului la condițiile sociale specifice.

În urma investigării corpusului acestei lucrări, putem remarca avatarizări succesive ale discursului politic comunist, culminând cu forma sa excesiv stereotipizată – limba de lemn. Însă, în cadrul decadei anilor '80, se conturează anumite modificări la nivelul trăsăturilor morfosintactice, și anume la nivelul reprezentării persoanei, particularitate întâlnită în cuvântările liderului comunist cu ocazia congreselor partidului. Prezența mai consistentă a verbelor la persoana întâi singular semnaleză un fenomen atipic pentru discursul totalitar, dar are o explicație plauzibilă în manifestarea mai pregnantă a cultului personalității liderului

comunist. Reflectarea acestui aspect la nivelul comunicării cointeresează și alte modificări în sistemul de rigori al limbii de lemn cum ar fi: modificări semantice, solidarizări lexicale atipice, diminuarea cantității de determinanți ai substantivelor și chiar modificări cantitative la nivelul stilului nominal. Elementele de lexic „tabu”, care, de regulă, se solidarizează cu un eufemism de atenuare, se manifestă expres. În ansamblu, fragmentele ce devoalează explicit personalitatea liderului suportă inclusiv modificări de ordin funcțional, prin accentuarea aspectului conativ-expresiv.

De regulă, am fi tentați să considerăm că gradul de stereotipizare a discursului totalitar a reprezentat un fenomen nu doar ireversibil, ci și evolutiv. Dar dacă ne raportăm la conceptul de limbă de lemn în condițiile specificate mai sus, ar fi mai corect să îl asociem cu anii '70. Prin urmare, investigarea trăsăturilor discursului politic și politizat a perioadei comuniste românești nu se încheie cu lucrarea de față. Analiza unui corpus reprezentativ pentru ultimele două decade a comunismului poate surprinde, comparativ, modificări mai subtile ale particularităților lingvistice ale celor două perioade, care să conducă la decelări mai fine atât în investigarea aspectelor de limbă, cât și în analiza parametrilor pragmatici. În sensul acesta, lingvistica de corpus ar stabili atât cantitativ, cât și calitativ, dacă limba de lemn a fost un fenomen evolutiv sau dacă observațiile noastre au surprins o abatere singulară de la normă.

Din această perspectivă, putem aprecia, ca element de noutate, faptul că cercetarea de față reprezintă un punct de plecare pentru corelații interdisciplinare, iar metodele de cercetare de natură lingvistică conduc la analiza structurilor celor mai intime ale cogniției. Aceste structuri sunt cele care determină comportamentul gregar al ființei umane, iar modul de raportare al acesteia la societate se realizează, în esență, tot prin intermediul comunicării verbale.

BIBLIOGRAFIE

LINGVISTICĂ

*** *Gramatica limbii române*, Vol. II, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966

Amossy, Ruth, Rosen, Elisheva, *Les discours du cliché*, Editura CEDES, Paris, 1982.

Ardeleanu, Sanda-Maria, *Les Corpus entre diversité et adéquation, în Sanda-Maria Ardeleanu et alii, Perspectives discursives concepts et corpus, Casa Editorială Demuirg, Iași, 2007*

Austin, J. L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Editura Paralela 45, București, 2003

Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei, București, 1986

Balazs Lajos, *Folclor. Noțiuni generale de folclor și poetică populară*, Editura Scientia, Cluj-Napoca, 2003

Benveniste, Émile, *Problemas de linguística geral*, Editora da Universidade de São Paulo, 1976

Bidu-Vrănceanu, Angela, *et alii, Dicționar de Științe ale Limbii*, Editura Nemira, București, 2001

Bidu-Vrănceanu, Angela, *Lectura dicționarilor*, Metropol, București, 1993

Bogza-Irimie, Rodica, *Termeni politico-sociali în primele periodice românești*, Tipografia Universității din București, București, 1979

Brătescu, Raluca, *Există a treia clasă de adjective?*, în „Studii de gramatică. Omagiu doamnei profesoare Valeria Guțu Romalo”, Editura Universității din București, București, 2009

Busuioc, Ileana, *Dinamica terminologiilor românești sub impactul traducerii “acquis-ului” comunitar*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, nr. II, Editura Universității din București, București, 2003, pp. 343-350

Căpățână, Cecilia, *Despre colocații*, în „Analele Științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași”, Secțiunea a III-a Lingvistică, *Studia linguistica et philologica in honorem Constantin Frâncu*, tomul LI, 2005, pp. 53-56

Chafe, Wallace, *The Analysis of Discourse Flow*, în D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton, *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishers Ltd, Malden, Massachusetts, 2005

- Colceriu, Pantea, Romana, *Mircea Eliade. Discursul huliganilor – vocea modernității*, în „The Proceedings of the International Conference *Communication, Context, Interdisciplinarity*. Section Language and Discourse, 1, „Petru Maior” University Press, Tîrgu-Mureș, 2010, pp. 186-194.
- Corniță, Georgeta, *Manual de stilistică*, Editura Umbria, Baia Mare, 1995
- Coșeriu Eugen, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, 1994
- Coșeriu, Eugeniu, *Lecții de lingvistică generală*, Editura Arc, Chișinău, 2000
- Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică*, Editura Știința, Chișinău, 1994,
- Coșeriu, Eugeniu, *Teoria limbajului și lingvistică generală*, Editura Enciclopedică, București, 2004
- Coteanu, Ion, *Crestomație de lingvistică generală*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 1998
- Coteanu, Ion, *Un model analitic al limbajului social-politic*, în AUB-LLR, XXVII, 1978, pp. 27–28
- Dascălu-Jinga, Laurenția, *Melodia vorbirii în limba română*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001
- Dănilă, Elena, *Incidența – identitate semantică și diferențiere gramaticală (cu referire specială la verbele de posibilitate și aparență)*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie literară”, tom XLIV-XLVI, 2004-2006, pp. 117-128
- Diaconescu, Ion, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică, 1995
- Dragomirescu, Adina, *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic. Supinul*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2014
- Dumistrăcel, Stelian, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006
- Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis as a method in social scientific research*, în Ruth Wodak, Michael Mayer, *Methods of Critical Discourse Analysis*, Sage, London, 2001
- Feidaros, Livia, *Manipulation and Persuasion - Forms, Types and Means*, în „Anadiss”, nr. 21, Editura Universității, Suceava, mai, 2016, p. 91-97
- Florea, Ion, *Sistemul prefixelor de negare în limba română literară*, în „Anuar de lingvistică și literatură”, Tom XIX, 1968, Iași, pp.61-69
- Geeraerts, Dirk, Grondelaers, Stefan, Bakema, Peter, *The Structure of Lexical Variation, Meaning, Naming and Context*, Mouton de Gruyter, Berlin, 1994

- Got, Miorița, Lungu, Rodica, *Literatura română: comunicare, opera literară, stilul artistic, curente literare, modele de eseuri structurate, fișe recapitulative*, Editura Nomina, Pitești, 2013
- Got, Miorița, *Stilistica limbii române*, Editura Fundației România de Măine, București, 2007
- Guțu Romalo, Valeria, *Corectitudine și greșeală*, Editura Științifică, București, 1972.
- Guțu Romalo, V., *Corectitudine și greșeală: limba română de azi*, Editura Humanitas, București, 2000
- Iordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978
- Irimia, Dumitru, *Structura stilistică a limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986
- Jakobson, Roman, *Essais de linguistique générale*, în Les Éditions de Minuit, Paris, 1963
- Jakobson, Roman, *Funcțiile limbii*, în Coteanu, Ion, *Crestomație de lingvistică generală*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 1998
- Jakobson, Roman, *Linguistics and poetics*, în Thomas A. Sebeok, *Style in Language*, Cambridge, MA, The MIT Press, 1960, (retipărit în 1964)
- Klimkovski, Tomasz, *Două prefixe românești de origine slavă: ne- și răs/z-*, în „Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica”, nr. 11, tom 1, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, 2010, pp. 233-240
- Marian, I., Petru, *Discursul puterii în spațiul publicistic românesc*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2016
- Mihai, Nicoleta, *Limba de lemn a lui Gheorghiu Dej*, în Ilie Rad (coord.), „Limba de lemn în presă”, București, Editura Tritonic, 2009, pp. 208-224
- Moroianu, Cristian, *Dicționar etimologic de antonime neologice*, Editura Universității din București, 2008
- Munteanu, Cristinel, *Discursul repetat între alteritate și creativitate*, Iași, Institutul European, 2007, pp.310-315
- Munteanu, Ștefan, *Introducere în stilistica operei literare*, 1995
- Munteanu, Ștefan, *Lingvistică și stilistică*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2005
- Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, Clusium, Cluj-Napoca, 1999
- Oprea, Ioan, *Curs de filozofia limbii*, Editura Universității, Suceava, 2001
- Orwell, George, *Politics and the English Language*, în „Horizon”, vol. 13, nr. 76, aprilie, 1946, pp. 252-265

- Pană Dindelegan, Gabriela, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Editura Universității București, București, 2002
- Petriceicu Hașdeu, Bogdan, *Etymologicum Magnum Romaniae*, Editura Minerva, București, 1970
- Reboul, Olivier, *Langage et idéologie*, Editura PUF, Paris, 1980.
- Sasu, Aurel, *Dicționarul limbii române de lemn*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
- Seiciuc, Lavinia, *Un alt fel de a NU spune: eufemism și disfemism în limbile romanice*, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, 2011
- Sériot, Patrick, *Analyse du discours politique soviétique*, „Cultures et sociétés de l'Est”, no. 2, Paris, Institut d'études slaves, 1985.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana, *Strategii lexico-semantică în discursul politic actual*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), „Tradiție și inovație în studiul limbii române”, Editura Universității din București, București, 2004
- Thom, Françoise, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 1993
- Tournier, Maurice, *Des mots en politique. Propos d'étymologie sociale*, Tome 2, ENS, Lyon, 2002
- Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Editura Minerva, București, 1981.
- Van Dijk, Teun A., *Semantic Discourse Analysis*, în Teun A. van Dijk, *Handbook of Discourse Analysis, Dimension of Discourse*, Vol. 2, Academic Press, London, 1985
- Vasile, Cristian, *Literatura și Artele în România comunistă 1948-1953*, Editura Humanitas, București, 2010.
- Von Humboldt, Wilhelm, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența lor asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Editura Humanitas, București, 2008
- Wald, Henri, *Limba și valoare*, Editura Enciclopedică Română, București, 1973
- Zafiu, Rodica, *Dincolo de monotonie: coduri de lectură ale limbii de lemn*, în *Limba de lemn în presă*, București, Tritonic, 2009, p. 151-163
- Zafiu, Rodica, *Limba și politică*, Editura Universității din București, București, 2007
- Zafiu, Rodica, *Paradoxuri ale limbajului agresiv*, în „România literară”, nr. 48 din 6 decembrie 2000

LINGVISTICĂ ȘI COMUNICARE

- Anghelescu, Dan, *Limba de lemn și distrugerea morală*, în Ilie Rad (coord.), *Limba de lemn în presă*, Editura Tritonic, București, 2009

- Antohi, Sorin, *Limba, discurs, societate: proba limbii de lemn*, în Françoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 1993
- Beciu, Camelia, *Comunicare politică*, Editura Comunicare.ro, București, 2002
- Beciu, Camelia, *Politica discursivă*, Editura Polirom, Iași, 2000
- Betea, Lavinia, „Limba de lemn” – de la Ceaușescu la Ion Iliescu, în Ilie Rad (coord.), *Limba de lemn în presă*, Editura Tritonic, București, 2009, pp. 179-187
- Betea, Lavinia, *Comunicare și discurs în „limba de lemn” a regimului comunist*, în „Discurs ideologic și comunicare politică”, Argumentum, Caietele Seminarului de Logică discursivă, teoria argumentării și retorică, nr. 3/2004-2005, Editura Fundației Academice AXIS, Iași, 2004, pp. 36-66
- Bochmann, Klaus (ed.), *Beiträge zur Geschichte des politisch-sozialen Wortschatzes des rumänische Sprache*, Leipzig, 1977.
- Borza, Cosmin, *Trei concepte „socialiste”: realismul, postmodernismul, estetismul*, în „Caietele Sextil Pușcariu”, vol. II, Editura Scriptor & Argonaut, Cluj-Napoca, 2015, pp. 535–541.
- Breton, Philippe, *Manipularea cuvântului*, Editura Institutul European, Iași, 2006
- Casey, Ralph D., Lasswell, Harold D., Smith, Bruce L., *Propaganda, Communication and Public Opinion*, Princeton University Press, 1946
- Cesereanu, Ruxandra, *Imaginarul violent al românilor*, Editura Humanitas, București, 2003
- Escarpit, Robert, *De la sociologia literaturii la teoria comunicării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
- Ficeac, Bogdan, *Tehnici de manipulare*, Ediția a II-a, Editura Nemira, București, 1997
- Foucault, Michel, *Altfel de spații*, în „Theatrum philosophicum. Studii, eseuri, interviuri. 1963-1984”, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2001
- Gergen, Kenneth J., *Social construction in context*, Sage Publications, London, 2001
- Gerstlé, Jacques, *Comunicarea politică*, Editura Institutul European, Iași, 2002
- Huzum, Eugen (coord.), *Concepte și teorii*, în „Societate & cunoaștere”, Editura Institutul European, Iași, 2011
- John McLeish, *Soviet Psychology: History, Theory, Content*, Methuen, London, 1975
- Lippmann, Walter, *Opinia publică*, Editura Comunicare.ro, București, 2009
- Manolescu, Nicolae, *Dreptul la normalitate*, Editura Litera, București, 1991
- Maricuțoiu, Laurențiu P., *Psihologie politică*, Editura Institutul European, Iași, 2006
- Marinescu, Adriana Ivonne, *Tipul eroului în cultura română. De la stereotip la comportament politic*, Editura Lumen, Iași, 2009

- Mărgineanu, Nicolae, *Psihologie și literatură*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002
- Millon-Delson, Chantal, *Ideile politice ale secolului XX*, Editura Polirom, București, 2002
- Momoc, Antonio, *Comunicarea 2.0, New media, participare și populism*, Editura Adenium, Iași, 2014
- Necula, Gina, *Limba de lemn împotriva imaginarului lingvistic religios în discursul literar. Expresii izgonite*, în „Philologica Jassyensia”, Nr. 2, 2008, IV, p. 87–97
- Nicoară, Simona, Nicoară, Toader, *Mentalități colective și imaginar social*, Editura Mesagerul, Cluj-Napoca, 1996
- Onișoru, Gheorghe, *Propaganda și imaginea în relațiile internaționale*, în „Analele Universității Spiru Haret”, seria „Relații internaționale și studii europene”, anul III, nr.3, 2009, pp.7-14
- Pailliant, Isabelle (coord.), *Spațiul public și comunicarea*, Editura Polirom, Iași, 2002
- Pleșu, Andrei, *Chipuri și măști ale tranziției*, Editura Humanitas, București, 1996
- Preda, Simona, *Patrie Română, țară de eroi*, Editura Curtea Veche, București, 2014
- Radu, Cristian, *Manipulare versus influență și persuasiune. Radiografia unei forme de patologie a comunicării*, în „Revista transilvană de științe ale comunicării”, 3(14)/2011, pp. 77-92
- Roșca, Luminița, *Mecanisme ale propagandei în discursul de informare, Presa românească în perioada 1985-1995*, Editura Polirom, Iași, 2006
- Roșca, Luminița, *Strategii ale propagandei totalitare. Campania electorală din 1946*, în „Studii și cercetări de istorie a presei”, vol. II, An II, Junimea, Iași, 2009, pp. 154-164
- Sandache, Cristian, *Literatură și propagandă în România lui Gheorghiu-Dej*, Editura Mica Valahie, București, 2006
- Slama Cazacu, Tatiana, *Cine nu dorește o bună comunicare în limba română?*, în *Deceniul iluziilor spulberate (Memorial în eseuri)*, Editura Capitel, București 2005
- Slama-Cazacu, Tatiana, *Introducere în psiholingvistică*, Editura Științifică, București, 1968
- Slama-Cazacu, Tatiana, *Limba de lemn – sinteză retrospectivă și constatarea vitalității acestui parazit al limbii române*, în Ilie Rad (coord.), *Limba de lemn în presă*, Editura Tritonic, București, 2009, pp. 13-75
- Slama-Cazacu, Tatiana, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Editura Polirom, Iași, 2000.
- Solcan, Mihai Radu, *Filosofia minții și știința cogniției*, Editura Universității din București, București, 2000

Tatomirescu, Pachia, Ion, *Generația resurecției poetice (1965-1970)*, Editura Augusta, Timișoara, 2005

Teodorescu, Cristiana-Nicola, *Patologia limbajului comunist totalitar*, Scrisul românesc, Craiova, 2000

Tylor, Edward B., *Anthropology, An Introduction to the Study of Man and Civilization*, Editura Appleton and Company, New York, 1896

Wald, Lucia, *Sisteme de comunicare umană*, Editura Științifică, București, 1973

Zamfirescu, Vasile Dem., *Filosofia inconștientului*, Editura Trei, București, 2009

GEOPOLITICĂ

*** *History of the Communist Party of the Soviet Union*, Internațional Publishers, New York, 2006

Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. X , Editura Enciclopedică, București, 2013

Alexandrescu, Sorin, *Identitate în ruptură*, Editura Univers, București 2000

Andreescu, M. Mihail, *Regimurile totalitare din Europa*, în „Studii și articole de istorie”, LXV, București, Editura Fundatiei Culturale „D. Bolintineanu”, 2000

Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, București, 2006

Besançon, Alain, *Court traité de soviétologie à l’usage des autorités civiles, militaires et religieuses*, Editura Hachette, Paris, 1976

Besançon, Alain, *Les origines intellectuelles du léninisme*, Editura Calmann-Lévy, Paris, 1977

Bocancea, Cristian, Șandru, Daniel, *Sinteze de știință politică*, Editura Institutul European, Iași, 2012

Carey, F., Henry (ed.), *Romania Since 1989*, Lexington Books, Lanham, 2004

Condur, Georgeta, *Avatarurile Omului Nou – din comunism în postcomunism*, în Sorin Bocancea, Daniel Șandru (coord.), *Totalitarismul. De la origini la consecințe*, Editura Institutul European, Iași, 2011, pp. 177-178

Courtois, Stéphane, *Comunism și totalitarism*, Editura Polirom, București, 2011

Courtois, Stéphane, *Dicționarul comunismului*, Editura Polirom, București, 2008

Dughin, G., Aleksandr, *Bazele geopoliticii, viitorul geopolitic al Rusiei, vol. 1*, Eurasiatica.ro, București, 2011

Dușu, Alexandru, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, Editura ALL, București, 2002

- Gregor, A. James, *Fețele lui Ianus, Marxism și fascism în secolul XX*, Editura Univers, București, 2002
- Gregor, A., James, *Marxism, fascism and totalitarianism*, Standford University Press, Standford, California, 2009
- Ionescu, Ghiță, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994
- Kolakowski, Leszek, *Principalele curente ale marxismului, Vârsta de aur*, vol.II, București, Editura Curtea Veche, 2010
- Martinet, Gilles, *Les cinq communismes : russe, yougoslave, chinois, tchèqe, cubain*, Editura Seuil, Paris, 1979.
- Nolte, Ernst, *Fascismul în epoca sa: action française, fascismul italian, național socialismul*, Editura Vivaldi, București, 2009
- Nolte, Ernst, *Războiul civil european 1917 – 1945, Național – socialism și bolșevism*, Editura Runa București, 2005
- Oișteanu, Andrei, *Mtthos & Logos, Studii și eseuri de antropologie culturală*, Editura Nemira, București, 1998
- Pospelov, Petr N., *I. V. Stalin - marele corifeu al științei marxist – leniniste*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1950
- Preda, Radu, *Comunismul, O modernitate eșuată*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2009
- Șandru, Daniel, *Ipostaze ale ideologiei în teoria politică*, Editura Polirom, București, 2014
- Sartori, Giovanni, *Dittatura in Elementi di teoria politica*, Il Mulino, Bologna, 1987
- Stănciugelu, Ștefan, *Violență, mit și revoluție, De la violența rituală la violența simbolică și donjuanismul politic al democrațiilor*, Editura All Educational, București, 1998
- Stănescu, C., Marin, *Stânga politică românească în anii crizei (1929-1933)*, Editura Mica Valahie, București, 2002
- Tismăneanu, Vladimir, *Diavolul în istorie – comunism, fascism, și câteva lecții ale secolului XX*, Editura Humanitas, București, 2013
- Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate: o istorie politică a comunismului românesc*, Editura Humanitas, București, 2014
- Todorov, Tzvetan, *Confruntarea cu extrema, Victime și torționari în secolul XX*, Editura Humanitas, București, 1996
- Vasile-Sorin Curpăn, Vasile Curpăn, Emilia Mitrofan, Cosmin-Ștefan Burleanu, *România la cumpăna istoriei. Tratat de istorie, politică și drept*, Editura Studis, Iași, 2012
- Voegelin, Eric, *Religiile politice*, Editura Humanitas, București, 2010

PSIHOLOGIE EDUCAȚIONALĂ ȘI COGNITIVĂ

- Amado, Gilles, Guittet, André, *Psihologia comunicării în grup*, Editura Polirom, București, 2007
- Cosmovici, Andrei (coord.), Iacob, Luminița (coord.), *Psihologie școlară*, Editura Polirom, Iași, 2008
- Dumitru, Ion, Al., *Consiliere psihopedagogică, Baze teoretice și sugestii practice*, Editura Polirom, București, 2008
- Ionescu, Miron (coord.), *Educația și dinamica ei*, București, Editura Tribuna Invățământului, 1998
- Jung, C. G., *Analiza viselor*, Ediție critică, Editura AROPA, București, 2003
- Persinger, Michael A., *On the possibility accessing every human brain by electromagnetic induction of fundamental algorithms*, în „Perceptual and Motor Skills”, nr. 80, iunie, 1995, pp. 791-799
- Pinker, Steven, *Cum funcționează mintea*, Editura All, 2009
- Richards, Robert J., *Darwin and the Emergence of Evolutionary Theories of Mind and Behavior*, University of Chicago Press, Chicago, 1987
- Rubinstein, Joshua S., David E. Meyer, Jeffrey E. Evans, *Executive Control of Cognitive Processes in Task Switching*, în „Journal of Experimental Psychology, Human Perception and Performance”, Vol. 27, No. 4, 2001, pp. 763-797
- Sălvăștru, Dorina, *Psihologia educației*, Editura Polirom, Iași, 2004

FILOSOFIE ȘI ANTROPOLOGIE

- Bachelard, Gaston, *Dialectica spiritului științific modern*, Vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986
- Caillois, Roger, *Abordări ale imaginarului*, Editura Nemira, București, 2001
- Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers Enciclopedic, 2000
- Flandorfer, Antoniu Alexandru, *Critica fundamentelor etico-filosofice ale național socialismului*, Editura Eikon, București, 2016
- Frigioiu, Nicolae, *Putere și imaginar politic*, Editura Tritonic, București, 2013

Schmidt, Oscar, *The Doctrine of Descent and Darwinism*, Editura Henry S. King & Co., London, 1875

ALTELE

Ceașescu, Nicolae, *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*, Editura Politică, București, 1971

Gheorghiu-Dej, Gh., *30 de ani de luptă a Partidului sub steagul lui Lenin și Stalin*, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1951.

Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Manifestul Partidului Comunist*, Editura Nemira, București, 2006

Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Opere alese în două volume*, ediția a 3-a, vol. 2, Editura Politică, 1967

Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Opere*, Vol. 29, Editura Politică, București, 1968

Orwell, George, *1984*, Editura Cartier, Chișinău

SURSE

*** *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român*, Editura de Stat pentru Literatura Politică, București, 1956

*** *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1965

*** *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1969

*** *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917-1922*, Vol.I, Editura pentru Literatura Politică, 1953

*** *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1923-1928*, Vol.II, Editura pentru Literatura Politică, 1953

*** *Întrebări și răspunsuri la probleme de educație ateistă a tineretului*, Editura Politică, București, 1985

*** *Plenara Consiliului Național al Organizației Pionierilor*, București, 1977

*** *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura Politică, București, 1975

*** *Raport la Congresul al XIV-lea al PCR*, dosar nr. 76, 1989

*** *Regulamentul Organizației de Pionieri din Republica Populară Română*, editat de Comitetul Central al Uniunii Tineretului Muncitor, București, 1959

*** *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste, rapoarte cuvântări, articole, iulie 1965 – septembrie 1966*, Editura Politică, București, 1968

*** *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste, rapoarte cuvântări, articole, ianuarie – octombrie 1984*, Editura Politică, București, 1984

*** *Statutul Organizației Pionierilor din Republica Socialistă România*, editat de Consiliul Național al Organizației Pionierilor, București, 1975

*** *Statutul Unităților și Detașamentelor de Pionieri din Republica Socialistă România*, Editura Politică, București, 1967

„La vanguardia española”, edición del domingo, 30 de septiembre de 1945

„La vanguardia española”, edición del sábado, 1 de octubre de 1955

„Cronica”, Săptămînal politic-social-cultural editat de Comitetul județean pentru cultură și educație socialistă, Iași, XI, nr. 13, 1976

„Cronica”, Săptămînal politic-social-cultural editat de Comitetul județean pentru cultură și educație socialistă, Iași, XI, nr. 12, 1976

„Scânteia, Organ al Comitetului Central al P.M.R.”, anul XXII, nr. 2500, 7 Noiembrie, 1952.

„Scânteia”, Anul II, Nr. 214, 1 mai, 1945

„Scânteia”, Anul II, Nr. 307, Miercuri, 22 August, 1945

„Scânteia”, Anul XXI, Nr. 2434, Sâmbătă, 23 August, 1952

„Scânteia”, Seria III, Anul XVIII, Nr. 1576, Luni, 7 Noiembrie, 1949

Agârbiceanu, I., Goga, Octavian, Lovinescu, E., Moldovanu, Corneliu, Sadoveanu, Mihail, *Pașini de Epopee*, Editura Militară, București, 1987.

Almaș, Dumitru, *Povestiri istorice pentru copii și școlari - șoimi ai patriei și pionieri*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984

Ceașescu, Nicolae, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Editura Politică, București, 1984

Ceașescu, Nicolae, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XII-lea și Congresul al XIII-lea și activitatea de viitor a partidului în vederea îndeplinirii obiectivelor dezvoltării economico-sociale în cincinalul 1986-1990 și, în perspectivă, până în anul 2000, a României*, Editura Politică, București, 1984

Ceașescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, Editura Politică, București, 1989

Ceașescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, Editura Politică, București, 1974

Ceașescu, Nicolae, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, Editura Politică, București, 1968

Ceașescu, Nicolae, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, Editura Politică, București, 1984

Dan Deșliu, *Visul și veghea*, Editura Minerva, București, 1980

Eugen Prahoveanu (coord.), *Cunoștințe economice, Probleme actuale ale politicii economice a P.C.R.*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972.

Gheorghiu-Dej, Gh., *Articole și cuvântări, decembrie 1955 – iulie 1959*, Editura Politică, București, 1959

Gheorghiu-Dej, Gh., *Articole și cuvântări, iunie 1961 – decembrie 1962*, Editura Politică, București, 1962

Gheorghiu-Dej, Gh., *Raport la cel de-al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român*, Editura Politică, București, 1960

Gurghianu, Aurel, *Anotimpurile Cetății*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988

<https://www.youtube.com/watch?v=fZRHI521hyE>, consultat la data de 28.01.2016, ora 16.

<https://www.youtube.com/watch?v=pZzFWoG-58c>, consultat la data de 28.01.2016, ora 15:13.

https://www.youtube.com/watch?v=TZeeLjO92GA&list=PL17BjoNmsxQWSm5XZHqzLP_VI0Ji774WI, consultat la data de 15.02.2016, ora 18:52

Ion Lilă, *Luna de pe cer*, Editura Eminescu, București, 1988

Mihai Beniuc, *Poezii (1973-1978)*, Editura Minerva, București, 1979

Pop, Augustin V., *Lumini albastre, Epopeea bluzelor albastre cu ecuson de brigadier*, Editura Albatros, București, 1988

Prahoveanu, Eugen (coord.), *Cunoștințe economice, Probleme actuale ale politicii economice a P.C.R.*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972

Tănăsache, Ilie, *Roagă-mă orice*, Editura Cartea Românească, București, 1986

SURSE EXTERNE

Aparicio, Juan, *Año nuevo, novedad de la vida*, în “La vanguardia española”, edición del domingo, 30 de septiembre de 1945

Cuartero, J., *De Churchill a Franco*, în “La vanguardia española”, edición del domingo, 30 de septiembre de 1945

Oliva, José Bernabé, *Las visitas del Caudillo a Barcelona*, în “La vanguardia española”, edición del sábado, 1 de octubre de 1955

Oliva, José Bernabé, *Profunda humanidad del Caudillo*, în “La vanguardia española”, edición del domingo, 30 de septiembre de 1945

Pemán, José María, *En el Día del Caudillo*, în “La vanguardia española”, edición del domingo, 30 de septiembre de 1945

Sassone, Felipe, *¡Presente, mi capitán!*, în “La vanguardia española”, edición del sábado, 1 de octubre de 1955

DICȚIONARE

Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic român* [sic!], Editura Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958-1966, disponibil pe <https://dexonline.ro/>

DEX 2009 - *Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită)*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.

DLR 2010 - *Dicționarul Limbii Române*, Editura Academiei Române, București, 2010.

DLRLC 1955-1957 - *Dicționarul limbii române literare contemporane*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957.

DN 1986 - Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, Editura Academiei, București, 1986.

Macrea, Dimitrie, Petrovici, Emil (coord.), *Al. Rosetti et alii, Dicționarul limbii române literare contemporane*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957

Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum, București, 2000

MDN 2000 - Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum, București, 2000.

Pianigiani, Ottorino, *Vocabolario Etimologico della Lingua Italiana*, Società Editrice Dante Alighieri, Segati, Roma-Milano, 1907

Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, Editura Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939, disponibil pe <https://dexonline.ro/>

Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbei române, ediția a VI-a*, Editura „Scrisul românesc” S.A., [Craiova], 1929, disponibil pe <https://dexonline.ro/>

Val. Panaitescu (coord.), *Dicționar de terminologie retorică și poetică*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1994.